

A DEMOKRÁCIA AMERIKÁBAN

Biztosítani a "szabadság kicsiny köreit": ésszerű követelése ez bármely társadalom bármely polgárának. Követelésének teljesítése azonban az ő feladata még akkor is, ha látszat szerint csupáncsak haszonélvezője a jó hatalom által szavatolt helyes berendezkedésnek. Az ő feladata azért, mert az, hogy a hatalom jó, éppenséggel a társadalmon és az ő polgárain múlik. A társadalom élete szüntelen munkálkodás a kormányzat helyes útra való terelésének, a hatalom tökéletesítésének érdekében.

A fenti gondolatok távolról sem újak. Legkevesebb kétszáz évesek. Mintegy kétszáz évvel ezelőtt aztán arra is lehetőség nyílt, hogy a gyakorlatban is megvizsgálják a működésüket. Nem egy, hanem két lehetőség adódott, az elsőt francia forradalomnak, a másodikat amerikai függetlenségi háborúnak nevezzük. Kissé elvontan fogalmazva: mindkettő a jó hatalom és a helyes társadalmi berendezkedés megteremtését célozta eltérő körülmények között - és különböző eredménnyel. Az első arról győzhette meg a tárgyilagos szemlélőt (de ki volt akkoriban tárgyilagos?), hogy mindhiába a helyes kormányzatra irányuló jószándék, ha a hatalom társadalmi kontrollja alábbhagy, az így létrejövő hatalom rossz. A második legfőbb tanulsága pedig abban állott, hogy amennyiben a polgárok szabadság és a hatalom szabadosság-igénye kölcsönösen korlátozza egymást, akkor legrosszabb esetben is olyan berendezkedés alakul ki, amelyikben "több lesz a hiba, de kevesebb a bűn".

Nem túlzottan lelkesítő gondolat. Nem is születetelt a forradalom korában. (Tocqueville művének első része három és fél évtizeddel később jelent meg.) Eszerint kénytelenek vagyunk lemondani a tökéletes társadalomról? A Jó evilági hatalmáról tehát? Ugy tűnik: igen. Tökéletes társadalmat csakis tökéletes ésszerűséggel rendezhetünk be. Eltekintve attól a tévől nem jelentéktelen kérdésről, hogy vajh? ki büntetné ezt a képességet, még mindig marad egy bökkendő. Vajon mindenkinél jó a mindenki számára való Jó? Feltéve, de meg nem engedve, hogy tökéletességénél fogva ignorálhatja a társadalom kontrollját, mit cselekszik a tökéletes kormányzat akkor, ha valaki vagy valakik, fel nem ismerve mennyire boldogoknak kellene lenniük, hogy a Jó társadalomban adatott élniük, mégiscsak úgy döntenek, hogy ez számukra nem a jó birodalma, hanem szabadság-aspirációik brutális korlátozása? Meggyőzheti-e őket tévedésükről? Lehet, hogy igen, de lehet, hogy nem. S ha nem győzte meg őket, tőri, hogy "homlasszanak"? Kénytelen-e tőri, avagy joga van kizárni őket a társadalom korpuszából? Ha kizárja őket, erőszakot követ el. Ha erőszakot követ el, akkor pedig nem tarthat igényt arra, hogy Jó-nak neveztessek...

Nincs ebben semmi túlzás. Vagy figyelembe vesszük a fenti dilemmát, vagy megvárjuk, amíg a társadalom egyöntetűen rábólint mindazon kritériumokra, melyek a tökéletesen berendezett államot kell, hogy jellemezzék. Utóbbira azonban kevés az esélyünk.

Nem is kanyarodtunk olyan messze Tocqueville-től, mint első látásra hihetnők. Ő nagyonis világosan látta, hogy a tökéletesen működő hatalom kevesebbet vagy egyáltalán nem hibázik, de ennek ára van: több - vagyis nagyon sok! - bűnt követ el. És teljesen mindegy, hogy minek a jegyében működik, hiszen elébb láthattuk, hogy a Jó jegyében bizonyosan nem.

Társadalomideáljának van egy egészen nyilvánvaló morális mozzanata. Döntenie kell, hogy a föltétlen ésszerűséget vagy a szabadságot választja. Tocqueville úgy vélte, nem csupán kellemesebb, ám jobb is - az utóbbit választani. Másképpen fogalmazva, az állam helyett a társadalmat választotta. Mint minden morális döntés, úgy ez is irracionális. Főként érdekes

és jelentős elméletek születtek az állam elsőbbségének preferálásából is, ami hasonlóképpen irracionális döntés eredményeként jött létre. Ezek az elméletek érdekesek voltak, némi cinizmussal annak nevezhető a társadalom élete is azokon a vidékeken, ahol sikerült gyakorlatba átültetni őket, csak hogy mindemellett az az élet elviselhetetlennek bizonyult. (Csupán a tárgyilagosság kedvéért jegyzem meg, hogy mindez legfőbb morális ellenérv lehet.)

Tocqueville nem élte át sem a Forradalmat, sem a Függetlenségi háborút. Hangsúlyozottan outsider magatartásához feltehetőleg ez az aprócska tény is hozzájárul. Amikor Amerikában járt, már egy konszolidálódott társadalmi életműködéssel találkozott. Ez a társadalom jelentette számára az ideális, de megvalósítható modellt. Könyve három kötete 1835 és 1840 között jelent meg. Pár éven belül (1841-43) magyarul is kiadták. A reformkori Magyarországon hatása vetélkedett azzal, amit Nyugaton (elsősorban éppen az Egyesült Államokban) kifejtett. Újabb kiadásáig azonban nem csupán 140 évet kellett várnia a honi olvasónak, hanem abban az igazán mellőzhető örömben is része volt, hogy a teljes műnek teljességgel érthetetlen módon megcsonkított változatát vehette kézbe. Teljességgel érthetetlen, mert ideológiai okokra hivatkozni enyhén komikus volna, terjedelmi okokkal érvelni egy klasszikus munka esetében, némileg eufemisztikusan fogalmazva: kultúrbotrány.

Keszthelyi András